

Szőlőhegyi életképek

Németh Krisztina

Kertészeti tanszék Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar

Összefoglalás: Magyarországon több évszázados hagyományokra tekinthet vissza a szőlőművelés, melyet egyértelműen bizonyítanak a korabeli feljegyzések és az, hogy az ember a táji-, természeti adottságokat sajátos hangulatú, a természettel összhangban lévő környezetté alakította át. A szőlőhegyek ilyen harmóniát, megnyugvást, varázslatot, misztikumot sugárzó helyek, melyhez kultúránk, gyökereink jelentős részben kötődnek, s talán sajátos megjelenésük következménye, a sokszínűség, a tájegységenként eltérő, egyedi termesztési mód, fajtahasználat, az évszázadok alatt kialakult szabályok és szokások. Az eltérések mellett azonban azonosságokat felfedezhetünk, melyből tükröződik a szőlőhöz, mint kultikus növényhez fűződő sajátos értékrendszer.

Abstract: The traditions of grapegrowing in Hungary go back to centuries. The grapegrowers lived in a close contact with the plant and vineyard. They created their own specific and laws, which defined in their daily lives. The abstract describes the everyday life and regulations of the grapegrower in vineyard, the regulations in many cases are still valid today.

Kulcsszavak: szőlőhegyi artikulus, életforma, hagyományok

Keywords: vineyard laws, lifestyle, traditions

1. Bevezetés

A szőlőhegyek sajátos emberi-természeti kapcsolatrendszerként jelentenek, egyedi hangulatot árasztanak, egy különös viszonyrendszerként képviselnek, melyben a természet és az ember egymásra talál.

A Kárpát-medence szőlő- és borkultúráját tárgyaló földrajzi, történeti és néprajzi szakirodalom gyakorta tesz hangsúlyos különbséget a hegy- és dombvidéki, valamint a síksági, kerti, homoki borok között minőség és hírnév tekintetében.

A Kertészeti Lexikon szerint szőlőhegynek nevezik az „elsősorban a hegyvidéki bortermelő tájakon a hegyoldalnak eléggé összefüggően betelepített részét, a hegy lábához tartozó alsó fekvésű szőlőkkel együtt”.^[1] Ezzel szemben az Alföldön, Szeged környékén is megjelenik a szőlőhegy megnevezés Domaszék, Zákányszék, Mórahalom, Nagyszéksós belső tanyarészeiben, ahol a térség régebbi szőlőkultúrája a másra már alkalmatlan, viszonylag magasabban fekvő, szélhordta homokdombokra települt. Innen ered a szőlőhegy elnevezés, ami egyrészt a homokdombot jelentette, másrészt a hegyvidéki szőlők mintájára azt, hogy a tanyásodás ellenére itt nem laktak, csak szőlőjük volt, mint a hegyoldalon.^[3] A szőlőhegy ezek szerint nem más, mint egy speciális művelés, a szőlőtermelés színtere.

2. Szőlőhegyi artikulusok

A szőlőhegyek az ország nagy részén a feudális rendi társadalomban is, egyféle autonómiával, a lakótelepülésektől független önkormányzattal rendelkező szőlőtermő területek voltak. A szőlőhegyek után kilencedet, tizedet, és hegyvámot voltak kötelesek

fizetni, míg a szőlőskertek, mint szorgalmi földek mentesültek az adófizetési kötelezettség alól. A szőlőhegyek életét a meglehetősen szigorú szőlőhegyi rendszabályok, az úgynevezett statútumok szabályozták.

A hegyközségek, mint autonóm-demokratikus szőlészeti-borászati gazdaszervezeteknek intézményesült közössége, 1271-ig vezethetők vissza Magyarországon. A rendi társadalom hosszú évszázadai alatt a bortermelés és kereskedelem érdekei szükségessé tették a szervezett, szabályozott formában történő működést, még ha társadalmilag, az adózás szempontjából különböző helyzetű gazdák közössége is alkotta ezeket, amiket a hegytörvények erejével és rendező elvével sikerült működtetni.^[4]

Az ország egyes területein kialakult szőlőhegyi artikulások elég heterogének voltak, de közös bennük az egyéni és közösségi tulajdon védelme, a közösség összetartozásának megfogalmazása, közösségi egymásrautaltság, közös boldogulás és érdekérvényesítés gyakorlata. Szabályozták a munkavégzés idejét, a gypük karbantartását, utak használatát, árnyékot adó gyümölcsfák telepítését a szőlőültetvénybe, állatok legeltetését, szőlők őrzését, a tisztségviselők eskütételi kötelezettségét, a szőlőhegyen való tartózkodást, és kint lakás a garázdaság elkerülése végett, azonkívül szigorúan büntették az állatok szőlőbeli kártételét, szőlő-és gyümölcslopást, a tűzgyújtást, a helytelen viselkedési normát (szitkozódás, részegség, verekedés, paráznaság) a szőlőhegyen.

A szőlőkben tilos volt a káromkodás, a veszekedés és mindenféle erkölcstelen cselekedet. Különösen vonatkozott ez az egyházi tulajdonban lévő szőlőkre. Úgy vélték, hogy aki a szőlőben valamilyen erkölcstelenséget követ el, annak a "jó isten elveszi a termését".

A paraszti vallásosságot egy sajátságos kevertség, a kereszténységnek és a régebbi hiedelemvilágnak az összefonódása jellemezte, nem csoda, ha tartottak Isten büntetésétől. A keresztény hitélet tíz parancsolatát igyekeztek minden körülmények között betartani, és ez igaz volt a szőlőhegyi viselkedés normáira is.

3. Vallásosság, artikulások

Isten nevét szádra ne vedd! A szőlőhegyen a káromkodás tilos volt, aki ezt megszegte súlyos pénzbüntetést kapott, de akad olyan is mikor botütésre ítélték, deresre húzták, vagy Mátraalján a nyelvét vágják ki a vétkezőnek.

Az Úr napját szentelt meg! Vasárnapokon és egyházi ünnepeken - Úrnapja, Pünkösöd, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Szent Anna stb - tilos volt a szőlőbeli tevékenység. Sokan szombaton csak délig dolgoztak, délután a férfiak pedig pincéztek.^[6] Ha mégis elfordult, hogy vasárnap napkelte előtt kiszaladtak a szőlőbe egy kis gyümölcsöt szedni, akkor is a tíz vagy tizenegy óraker kezdődő misére mindig visszaértek.

Ne paráználkodjál! 1828-ban történt az alábbi eset, melyben a sőmjéni alszolgabírónak intézkednie kellett a szőlőhegyen lakó Horváth Juli bűnös tettei miatt. „Sőmjéni Hegyben lakását tartó Horváth Juli rosszéletű személynél az éjszaka a vármegyei pandúrok megfogták nemes Horváth Sándort és Árvay Ádámot. Horváth Juli hegybéli lakása a leírás szerint a szőlőhegyen olyan „gonoszságoknak barlangja”, mely egyenesen „éjjeli bordélyház” volt, amit a nemes fiatal legények akkor éppen, állítólag először látogattak. Őket ugyan némely földesurak közbenjárására a „legkeményebb meg dorgálás” után elengedte az alszolgabíró, de mivel a hegybéli lakások megtiltására a vármegye rendeletet hozott, ezért Horváth Julit Szent György napig elköltözésre kötelezte.^[7]

Ne lopj! A szőlőhegyben történő lopást nemre, korra, rangra való tekintet nélkül

egyformán büntették. A szülő köteles volt gyermekét távol tartani, ha mégsem sikerült és a gyermeket lopáson vagy csapongó természet miatt kártételen fogták, a szülő köteles volt felelősséget vállalni a tettért, a kárt megtéríteni és gyermekét megbüntetni nyilvánosság előtt.

3. Vallásosság, hiedelmek

A magyar nép hiedelemvilága elsősorban a természetfölötti, a természet és az ember egységét alkotja. A magyar parasztság a múltból nemcsak egy-egy motívumot, emléktörédket hozott magával, hanem a hiedelemvilágában benne lappang archaikus vallásosságának, világszemléletének sok alapvető gondolata is.

A keresztény szokások elkeveredtek helyi pogány hagyományokkal, antik emlékekkel. A paraszti világképben megfér egymás mellett Isten, Szűz Mária, Szent Vendel, ördög, boszorkány, lidérc, garabonciás, gyónás, ráolvasás, rontás, szemmel verés, esőért imádkozás, szenteltvíz, szentelt barka és fokhagyma. Egy-egy szent imával, fohászzkodással történő kéréselés ugyanabba a gondolatrendszerbe illeszkedett, mint a mágikus bajelhárítás, például a balta földbe vágása vihar előtt.

A kereszténység elterjedésével Európában mindez teljesen átalakult. Ismert tény, hogy a kereszténység első időszakában, sőt Kelet Európában egészen az utóbbi századokig éltek olyan a szokások, babonák, amelyek nyilván ősi eredettel bírnak és a keletről hozott hagyományos vallás és hitvilággal állnak kapcsolatban. A természetjósások, termékenység varázslatok, időjárás-előjelzések, különféle gyógyítási eljárások mind-mind erre utalhatnak.

A keresztény lakosságban sokáig tovább élt a régi pogány vallásos gondolkodás és az ősi szertartások. A keresztény tanok terjesztésénél az egyház a régi pogány szokások nagy részét nem szüntette meg, hanem ezeknek vallásos színezetet, keresztény értelmezést adott.

A Szőlőhegyekről, különösen a XVIII. századtól, nem hiányozhattak bizonyos szakrális építmények sem. A hegyi utak kereszteződésénél gyakran állítottak kápolnát, haranglábat, a szőlőhegy védőszentjének (Szent Donát, Szent Orbán) szobrát vagy keresztet. Ezek egy részét a birtokosok közös költségen állíttatták, más részük egy-egy család fogadalmi ajándéka volt.^[5] A határbeli szakrális építmények: kereszt, szobrok, haranglábak és kápolnák a vallásos népelet fontos kultuszhelyei. A népi vallásosság, a közösségi áhitat tekintetében a határbeli, hegyi kápolnákhöz kapcsolódóan őrződtek meg a legrégebbi szokáselemek. Legtöbbjük fogadalomból épült, és búcsúnapkor látogatták.^[10]

A munka és a kultusz összefonódása minden hagyományörző paraszttársadalom életének jellemző sajátossága. A munkával összefonódott kultusz magában foglal vallásos és mágikus elemeket egyaránt. A régi parasztemberek felfogása szerint a munka semmit sem ér, ha nincs rajta Isten áldása. Ezért az áldást ki kell érdemelni, meg kell szerezni. A munka megáldásában részt vett az egyház is. Tulajdonképpen a termés biztosítását célozta a búzaszentelési körmenet, a Szent Orbán-szobornál végzett közös imádkozás is.

Országszerte elterjedt szokás volt, hogy **vihar** közeledtével harangoztak. Úgy képzeltek, hogy a megszentelt harang zúgása elűzi a gonosz lelkeket, amelyek a vihar képében jelennek meg. A hóstyán élő legszegényebb szőlőművesek körében a közelmúltig élt a szokás, hogy közeledtekor éles szerszámot (balta, kasza) fordítottak az ég felé, vagy ha éppen a szőlőhegyen tartózkodtak, akkor nyelével lefelé ásót nyomtak a földbe azért, hogy az él széthasítsa a fellegeket.^[6]

A **jégverés** elleni védekezésnek több módja ismert. A leggyakoribb, amikor imádkozással kérik az égiek segítségét a veszély elhárítására. Széles körben elterjedt, és minden bizonnyal régi keletű szokás a különféle szentelményekkel való megelőzés, védekezés. Vihar közeledtekor szentelt barkát és szentelt gyertyát égettek. Néhányan ma is

hisznek abban, hogy ha szentelt barkát elássák a szőlő négy sarkában, a jégvihar elkerüli a szőlőt.

A **jégeső** elleni, viharágyúval való védekezés a XIX. század végén terjedt el hazánkban a földművelésügyi miniszter rendeletére a stájerországi sikerek következményeként. A kavicssal és puskaporral működő ágyúk kezelése a vincellérek feladata volt. Miként az égiekhez való fohászkodás, harangozás sem biztosított teljes védelmet, úgy az ágyú sem.

A **szivárvány** a hiedelem szerint annak a jele, hogy az Isten nem fogja még egyszer özönvízzel elpusztítani a világot. De termésre is jósolnak is belőle, ha a tavaszi szivárványban sok a sárga, sok lesz a kukorica, ha széles a zöld sáv, akkor jó termés lesz búzából, a sok piros pedig gazdag bortermést ígér.

A szelek közül a **forgószelet** tartották a legveszélyesebbnek, mert abban táltos, garabonciás vagy boszorkány ment egyik helyről a másikra. Ezért ebbe kést, sarlót, göröngyöt vagy mást dobtak. Azt is ajánlották, hogy ilyenkor gyorsan szítát kell elővenni, és azon át meg lehet látni, hogy melyik boszorkány van benne.^[1]

Villámláskor, mennydörgéskor villát és kést tesznek keresztbe az asztalra, esetleg sarlót hajítanak a vihar irányába. Mindez azzal áll összefüggésben, hogy a vihart garabonciás, boszorkány, vagy rossz szellemek zúdítják az emberekre, és így különböző jellegű vastárgyakkal kell őket elűzni.

A pünkösdi bodzázás alkalmával a szegedi tanyák népéből települt *Csolyospáloson* azért tűzik ki a bodza ágakat, hogy – mint mondogatják – az Isten haragja, vagyis a mennykő elkerülje a házat. Az ünnepek után régebben ezeket a bodzaágakat eltették, és ha valakit *szél*, azaz szélhűdés ért, megfüstölték vele.^[2]

4. Védőszentek tisztelete

A szőlővédőszentek tisztelete már a középkorban kialakult hazánkban, majd a 18. században egyházi és főúri támogatással tovább erősödött. A szőlővédőszentek többsége ugyan nincs közvetlen kapcsolatban a szőlő- és bortermeléssel, de ünnepük egybeesik valamilyen fontosabb munkafolyamattal vagy extrém időjárási tényezővel. Lehetnek időjárási védőszentek (Orbán, Donát, Medárd) és termés-munka-szüretidő patrónusai (Vince, Szent György, Mihály) de akadnak olyanok is, amelyek kultusza valamely természeti csapás következtében alakult ki (Illés). Nem találunk olyan hónapot a naptárban, melyben ne lenne egy védőszent vagy fogadott szent, mely a szőlő- bortermelővel, kádármesterrel ne lenne kapcsolatban.

Hazai hagyományainkban nem található ugyan meg, de mindenesetre említést érdemel a bolgár néphagyományokban jelen lévő szőlőmetsző Trifon alakja, melyet a hazai bolgár közösségek a mai napig ünnepelek. Szent Trifon kultusza az egyik legtartósabb, de egyben legellentmondásosabb és történelmi lényegében legösszetettebb szokás a bolgár népi kalendáriumban és a pravoszláv egyházi kánonban. Ez a hagyomány az éves munkaciklushoz kapcsolódik, pontosabban a szőlőtőkék tavaszi metszéséhez. Szent Trifon napja február 1-én van. Szent Trifon egyszerű szőlősgazda volt, aki éppen a szőlőt metszette, amikor elment mellette Szűz Mária a kis Jézussal. Trifon kigúnyolta, hogy törvénytelen a gyermeke. Hogy megbüntesse őt, Szűz Mária elment Trifon feleségéhez a faluba, és közölte vele, hogy a férje levágta az orrát. A megrémült asszony kendővel, hamuval, korommal és zsírral a kezében kiszaladt a szőlőbe, hogy bekötözze férjét, de őt épen és egészségesen találta. Miután elmondta férjének miért is jött, Trifon elnevette magát és megmutatta neki, hogyan kell megmetszeni a szőlőt - nem felülről lefelé, hanem alulról fölfelé. Így történt, hogy tényleg levágta az orrát.

Szent Trifon napján a templomban korán reggel csak erre az alkalomra szánt imát mondanak - a Szent Trifon-napi misét, amelyben a keresztény közösséget isteni szőlőskerthez hasonlítják, és könyörögnek, hogy a bőség minden egyes szőlőtökére (vagyis keresztényre) szálljon. Majd szenteltvízzel hintik meg a szőlőt. A mise után, néhol még előtte is, a szomszéd férfiak összegyűlnek és kimennek a szőlőbe. Minden férfi a saját szőlőjében 1-2-3-4-5 tőkét metsz meg, minden tőkén pedig vagy az összes vesszőt, vagy 2-3-5 darabot. Keresztet vet, bort önt szét a tőkék között, elvégzi a metszést, és újra öntöz, majd áldás mond.^[8:9]

5. Ünnepek és szórakozás a szőlőhegyen

A szőlőhegyekhez nemcsak babona és félelem, munka és kötelesség fűződik, hanem szórakozás is. A szőlőhegyi pincék a 18–19. században minden bortermő vidékünkön a férfi társas élet jellegzetes központjai voltak. Délnyugat-Dunántúlon a szőlősgazda családja nem számított a hegyközség polgárának; a feleség kivételesen helyettesíthette férjét a közgyűlésben (például annak betegsége, távolléte esetén), de a szőlőbe csak mint kapás léphetett be, metszést nem végezhetett, nem vehetett részt a vasárnaponkénti "pincészeren" (amely a szőlősgazdák társasági összejövetele volt, afféle férfimuri), s az évenként egyszer megrendezésre kerülő "asszonyfarsangot" leszámítva nemigen mulatozhatott a hegyen.

Pincéknél ünnepelték a névnapokat, itt köszöntötték az újesztendőt és itt tartották a fontos ügyek megbeszélését is. E férfimulatságokon asszonyok sohasem voltak jelen. A Balaton mellékén azonban évente egyszer ők is pincézhettek. Húshagyó kedd napján, ebéd után a szomszédasszonyok, komaasszonyok összebandáztak és tizenötös-húszas csoportokban elindultak a hegyre farsangolni. Kolbászt, főtt sonkát, fánkot vittek magukkal. Ők is egyik pincéből a másikba mentek mulatni. Ilyenkor szabadon ihattak bort is, ami egész éven át illetlen dolognak számított. Este nótaszóval tértek haza.

A szőlősgazda számára a szüret nemcsak a beérett szőlő betakarításával járó munkát jelentette, hanem a munka és az ünnep, a szórakozás-mulatozás összekapcsolásának alkalmát is. A munka jó ismerkedési alkalmat jelenthetett, amikor nemcsak a fiatalok, hanem az idősebbek is lemérhették a kiválasztott munkáját, serénységét, mentalitását, italszeretetét, pazarlását, vagy beosztó mértékletességét. Zsendüléstől az érésig a szőlőhegyre engedély nélkül belépni tilos volt, még a gazda is a szőlőcsősz tudtával léphetett saját szőlőjébe. A zsendülő termést nemcsak a tolvajoktól kellett megvédeni, hanem a kártevő állatoktól is. Az édes szőlőszemeket madarak csipegették, de a legnagyobb kárt a seregélyek okozták, melyek sűrű felhőt alkotva szálltak. Sok helyen kereplővel riogattak, karikás ostorral durrogattak, s kiabáltak ha seregélyraj közelített a szőlők felé. A csősz közéjük lőtt a puskájával, így legtöbbször sikerült rövid időre elriasztania a kártékony madarakat. Több borvidéken szokás volt, hogy magas póznára szél-hajtotta, nagy, vitorlás kereplőt erősítettek, melyet Kecskemét környékén betyárszomorítónak neveztek, mert ekkor már hideg van és a betyárnak nem ad minden bokor szállást.^[12] A szüret kezdetét tájegységenként más-más időpontban kezdték ugyan, de egy-egy vidéken belül azonos időben. A szüret egyidejű kezdésének oka elsősorban az adók (dézsmá, hegyvám, kilenced) könnyebb behajtása volt.

A szüret időpontja a 18-19. században valamilyen jeles naphoz (az úgynevezett csíziós naphoz) kötődött. Szent Mihálytól (szeptember 29.) Simon-Júdás (október 28.) napjáig. Az Alföld több vidékén Szent Mihály napkor kezdték a szüretet. A Dunántúl nagy részén Terézia (október 15.), Erdélyben Gál napkor (október 16.), Borsod megyében Lukács napján (október 18.), Balaton és Kőszeg vidékén Orsolya napkor (október 21.), Tokaj-Hegyalján pedig Simon-Juda napján (október 28.) kezdték meg a szüretet. A szüret általában zajkeltéssel, pisztolydurrogatással, vagy riogatással indult.

A szüret kitűzött napját, vagyis a szőlőhegy „felszabadítását” dobszóval hirdették ki. Az előjáróság jelképesen megnyitotta a hegykapukat, ami jelezte, hogy most már kocsival, lóval is lehet hajtani a dűlőutakra. A bortermelő városokban a korábbi évszázadokban szüret idején szünetelt a törvénykezés, az iskolákban pedig a tanítás, hiszen a lakosság aprajánagyja a szőlőhegyeken tartózkodott.

A gazdák kiforrázták a hordókat, meghúzták az abroncsokat, a fenékdeszkák nagyobb réseit, amelyek mosáskor nem dagadhattak be, gyékénnyel tömítették. A kádakat, csöbröket, puttonyokat, dézsákat, kármentőket, mindenféle szüreti edényt vízzel jól kimosták, megszáritották, levegőztették. A prést is megtisztították. A pince belső része volt a szentély, itt tárolták a bort, ászokfán álltak a hordók, itt lógtak a hébérek, melyeket üvegből vagy lopótökből készítettek.

Kisebb családi parcellákon a szüret inkább szórakozásnak, mint munkának számított. Erre az alkalomra rokonokat, szomszédokat, jó barátokat hívtak. A gazda szava jelezte a szüret végét, melyet a bacchanáliákra emlékeztető ünnepségekkel zártak, énekeltek, táncoltak, szőlőfürtös koszorúkat fontak, maskarába öltözve mulatoztak. A maskarások részben a szőlőművelés mozzanatait örökölték meg (kötöző asszony, tolvaj és csösz tusakodása) részben zsánerfigurák voltak. Hazánk egyik legérdekesebb, de Európában mindenképpen egyedülálló szüretünnepsége Erdőbényén zajlik. A kádártánc, melyet ilyenkor járnak, a mesterségtáncok szűkebb csoportjába tartozik, és előadása során a kádárlegények a hordókészítés fázisait táncolják el, kezükben hordóabroncsokat szimbolizáló mogyorófa pálcákkal.

6. Összegzés

A létezés alapja minden korban és minden társadalmi rétegben a szőlő volt. Megélt a szőlőkből az, aki bírta, de megélték a nincstelenek is, akiknek a szőlőművelés teremtett munkaalkalmat, viszont a földesuraknak is a szőlők hozták az igazi hasznot.

"Mert a bornak nemcsak íze, illata és szesztartalma van, hanem mindenkifölött szelleme is. Mintha a nép, mely termeli és issza, átadna lelke titkos tartalmából valamit a hazai bornak." Írja Márai Sándor. És valóban a bor az egyetlen szeszes ital, melynek kultusza keletkezett, kultikus tevékenység tárgya. A mitológiák, a babonák, a keresztény vallás szertartásai és a népszokások mind ezt igazolják, mint ahogy ezt Al. Andritoian kortárs román költő találóan megfogalmazta: "A borok hűségesen megőrzik szülőföldjük néprajzi jellegét és tanúsítják az őket világra hozó ottlakók lélektanát." Nagy jelentőségű az emberi kapcsolatokban, az élet minőségének jelzője, kulturális és civilizációs örökség, nemzeti öntudat része.

Irodalomjegyzék

- [1] Balassa I. - Ortutay Gy.: Magyar Néprajz, Corvina kiadó Budapest (1980)
- [2] Bárh J.: A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In: Hoppál Mihály (szerk.): Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz. VII. 331-424. (1990)
- [3] Börösök V.: A szeged-vidéki szőlő telepítésének szerszám és eszközanyaga in. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1970/1. Szeged 101-118. (1970)
- [4] Csoma Zs.: A magyarországi hegyközségek 20.századi megszüntetése és újjászervezése Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXVIII (2010) 195–204. (2010)
- [5] Égető M.: Boszorkányszombat a szőlőhegyen (A szőlőhegy elkülönítettségének

- tükröződése a népi mentalitásban) in: *Studia Ethnologica Hungarica I - Demonológia és boszorkányság Európában*; szerk: Pócs Éva; L'Harmattan - PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 227-247. (2001)
- [6] Fajcsák A.: Az egri szőlőművelés szokásai és hiedelmei. *Studia Agriensia* 10. (Bodó Sándorral és Havassy Péterrel) Eger, Dobó István Vármúzeum. 110 p. (21 ill.) (1990)
- [7] Illés P.: A bűnös hegy. Szőlőhegyi lakosok üldözése a Kemenesalján a XIX. század első felében *Vasi Szemle* (63)/6: 681-689. (2009)
- [8] Jankov A.: Szőlőmetsző Trifon a katolikus bolgárok ünnepi kalendáriumában, *Heamus* (1)/1. Bolgár-magyar társadalmi és kulturális folyóirat (2001)
- [9] Juricskayné Szabeva A. Szőlőmetsző Trifon - a bolgárok szőlész-szentje *Heamus* (1)/1. Bolgár-magyar társadalmi és kulturális folyóirat (2001)
- [10] Mód L. - Simon A.: A szőlővédő szentek tisztelete Rubicon, történelmi folyóirat XIV. évfolyam 1-2 sz.32-36. (2003)
- [11] Muraközi T.-Okányi I.-Tímár Zs.: *Kertészeti Lexikon* Mezőgazdasági Kiadó (1963)
- [12] Szabó K.: *Kecskemét szőlő és gyümölcsstermelésének múltja* A Katona József Társaság Kiadványa (1934)

Szerző

Dr. Németh Krisztina: Kertészeti Tanszék, Kertészeti Kar, Kecskeméti Főiskola
Postai cím, H- Kecskemét Erdei F. tér 1-3. E-mail: nemeth.krisztina@kfk.kefo.hu